

**CR
RC**

Այս հետազոտությունը իրականացվել է Եվրասիա հիմնադրամի ծրագիր հանդիսացող և Նյու Յորքի Կարնեգի Կորպորացիայի կողմից ֆինանսավորվող Չետագոտական Ռեսուրսների Կովկասյան Կենտրոններ (ՉՌԿԿ) - Հայաստան կենտրոնի Չետագոտական դրամաշնորհային ծրագրի շրջանակներում:

Վերնագիր

Առաջարկություններ ԱԺ, ՀՀ կրթության, գիտության նախարարությանը, Աշխատանքի և սոցիալական ապահովության նախարարությանը, Հայաստանում գործող Հասարակական կազմակերպություններին ուղղված Հայաստանի զբաղվածության ոլորտում Կանանց դժվարությունների հաղթահարմանը

Ներկայացված է՝ ՀՌԿԿ-Հայաստան

Ներկայացված է Անահիտ Սկրոչյանի
կողմից, ՓԳԹ

Դրամաշնորհ # C05-7101

Տեղեկություններ՝ հասցե, էլեկտրոնային փոստի հասցե, հեռախոս, ֆաքս
Հայաստան, Երևան 375036, Հայաբլան 28, բն.23

anahitrubeni@yahoo.com

(3471) 34-42-79, 093 21-81-07

Երևան, Հայաստան, 2006

***Առաջարկություններ ԱԺ, ԶԶ կրթության, գիտության նախարարությանը,
Աշխատանքի և սոցիալական ապահովության նախարարությանը,
Հայաստանում գործող Հասարակական կազմակերպություններին***

*Հայաստանի զբաղվածության ոլորտում կանանց դժվարությունների
հաղթահարման ուղիները*

Հայաստանյան հասարակության փոխակերպման տարիներին աշխատուժի պահանջարկի և ճյուղային կառուցվածքի կրճատմանը զուգահեռ մեծ փոփոխություններ են կրել աշխատուժին ներկայացվող մասնագիտական պահանջները: Սա հանգեցրել է աշխատուժի պահանջարկի և առաջարկի անհամապատասխանության՝ կառուցվածքային գործազրկության առաջացմանն ու խորացմանը:

Գործազրկության կրճատման, զբաղվածության խթանման հարցում կարևոր առաքելություն ունի ԶԶ Ձբաղվածության գործակալությունը իր 51 տարածքային կենտրոններով և մասնավոր գործակալությունները, որոնք գործում են հիմնականում մայրաքաղաքում: Մեր կատարած ուսումնասիրությունները ցույց տվեցին, որ աշխատանք փնտրողների մի մասն է միայն դիմում աշխատանքի տեղավորման գործակալություններին: Հետազոտական ռեսուրսների կովկասյան կենտրոնների իրականացրած տնային տնտեսությունների 2004թ հետազոտության արդյունքներով հարցման մասնակից գործազուրկ կանանց 11.0%-ն է դիմել պետական գործակալության, իսկ 3.2%-ը մասնավոր գործակալությունների¹:

Որպես պատճառներ առանձնացրել ենք հետևյալները.

նախ, հատկապես բարձրագույն կրթություն ունեցող կանանց շրջանում գործազուրկի կարգավիճակի ստանձնումը («պիտակավորումը») հոգեբանական խոչընդոտ է հանդիսանում,

երկրորդ, բյուրոկրատական քաշքշուկը, նշված ծառայությունների աշխատակիցների վերաբերմունքը նրանց ետ է պահում նման կառույցների հետ շփվելուց,

երրորդ, շատ ոչպետական գործակալություններ վճար են գանձում ինչպես փաստաթղթերը լրացնելու, այնպես էլ իրենց հայտնի աշխատատեղերի մասին տեղեկատվություն տրամադրելու համար,

չորրորդ, շատ հաճախ աշխատատեղերի մասին տեղեկատվությունը ընդհանրական, աղուտ, երբեմն կասկածելի է թվում և կանայք կամ չեն կողմնորոշվում, թե որքանով է այն համապատասխանում իրենց կարողություններին կամ զգուշավորություն են ցուցաբերում նման հիմնարկների

հետ շփվելու հարցում: Ավելին, շատ գործակալություններ իրենք էլ հստակ պատկերացում չունեն առաջարկվող աշխատատեղերի պայմանների և բովանդակության մասին և չեն կարողանում պատասխանել հետաքրքրվողների հարցերին,

հինգերորդ, որոշ չափով ձևավորված տեսակետ կա, որ «լավ» աշխատատեղերի մասին տեղեկատվություն չի տարածվում և ընտրությունը կատարվում է միայն ծանոթներից ու բարեկամներից:

Վերը ասվածից կարող ենք եզրակացություն անել, որ աշխատանքի տեղավորման թե պետական, թե ոչպետական ծառայությունները չեն բավարարում աշխատանք փնտրող կանանց պահանջները նախևառաջ ծառայություն մատուցելու կուլտուրայի ապահովման տեսակետից:

Զբաղվածության գործակալությունների դերի գնահատումը կանանց մասնագիտական վերապատրաստման հարցում ցույց տվեց, որ ուսուցողական ծրագրեր իրականացվում են, սակայն

- ՝ նրանց կողմից աշխատաշուկայի վերլուծությունը, մասնագիտական պահանջարկի ուսումնասիրությունը լիարժեք չի կատարվում
- ՝ ուսուցողական դասընթացներում ընդգրկվողների ընտրության համակարգ չկա՝ վերցվում են ցանկացողները
- ՝ շատ դասընթացների մասնագիտական խորությունը բավարար չէ
- ՝ դասընթաց անցկացնողների մասնագիտական պատրաստվածությունը և դասի արդյունավետությունը չի ստուգվում (տեղերին կարող են մասնակցել նրանք, ովքեր լիցենզիա ունեն): Հաճախ անզեն աչքով էլ երևում է, որ որոշ ուսուցողական նյութեր նշված ժամաքանակում յուրացնել ուղղակի հնարավոր է: Օրինակ, «Փոքր բիզնեսի սկզբունքները և զարգացման ուղիները» դասընթացին, ապա պետք է նկատենք, որ այս կազմակերպությունների փաստաթղթերում նշված ժամաքանակի, սովորողների թվի և նրանց ընտրության համակարգի բացակայություն պարագայում դժվար նման բարդության նյութը ընկալելի լինելու ու դասընթացը ավարտածները որպես մասնագետ աշխատանք կգտնեին:
- ՝ աշխատանքի տեղավորման գործակալությունը որպես միջնորդ պատասխանատվություն չի կրում վերջնական արդյունքի համար
- ՝ բացակայում է քառակողմ պայմանագիրը, որի պատճառով, եթե դասընթաց անցածի տարիքը, սեռը գործատուին չի բավարարում նա այդ շրջանավարտին

չի ընդունում: Գործատու-պատվիրատուն պատասխանատվություն չի կրում մարդկանց աշխատանքի տեղավորելու համար և յուրաքանչյուր առանձին դեպքում ցուցաբերվում է սուբյեկտիվ վերաբերմունք: Գործատուները հաճախ աշխատանքի ավելի շուտ են մարդ ընդունում քան դասընթացը կավարտվեր:

Կանանց մասնագիտության ձեռք բերման, զբաղվածության խթանման տեսակետից կրթական հաստատությունների դերի ուսումնասիրությունը ցույց տվեց, որ դրանցում կանանց ընդգրկվելու օբյեկտիվ հնարավորություններում որոշիչը միջին մասնագիտական, բուհական կրթություն ստանալու հնարավորությունների ըստ շրջանների խիստ տարբերություններն են:

Միջին մասնագիտական կրթության տեսակետից առավել անբարենպաստ վիճակում են Արագածոտնի, Վայոց ձորի, Կոտայքի, Արարատի շրջանավարտ աղջիկները, որովհետև Արագածոտնում բացակայում են միջին մասնագիտական պետական հաստատությունները, Վայոց Ձորում դա աննշան թիվ է կազմում՝ ընդհանենը 1 կառույց կա: Տե՛ս աղյուսակ 1:²

Աղյուսակ 1

IX-X դասարանցիների միջին մասնագիտական և բուհական կրթության համակարգում ընդգրկվածությունը ըստ շրջանների

Մարզ	IX-X դասարանցիներ	միջին մասնագիտական կրթություն ստանում են	բուհ ընդունվածներ
ք. Երևան	14683	2915 / 19.9%	5683 / 38.7%
Արագածոտն	2514	-	-
Արարատ	4673	244 / 5.2%	-
Արմավիր	4441	596 / 13.4%	-
Գեղարքունիք	4253	500 / 11.8%	258 / 6.1%
Լոռի	4494	749 / 16.7%	465 / 10.3%
Կոտայք	4992	361 / 7.2%	-
Շիրակ	4898	738 / 15.1%	592 / 12.1%
Սյունիք	2422	455 / 18.8	314 / 13.0%
Վայոց ձոր	1074	51 / 4.7%	-
Տավուշ	2180	355 / 16.3%	135 / 6.2%
Ընդամենը	50628	6964 / 13.8%	7447 / 14.7%

Նույն աղբյուրով ըստ ոլորտների հանրապետության միջին մասնագիտական պետական հաստատություններում ամենաբարձր 23.1% կազմում է առողջապահությունն ու սպորտ մասնագիտացումները, այնուհետև 17.5% տնտեսագիտությունը՝ հիմնականում «հաշվապահություն» մասնագիտացմամբ:

Բոլոր մարզերի կտրվածքով արդյունաբերություն և շինարարություն ոլորտը կազմում է ընդամենը 6.8%, գյուղատնտեսությունը՝ 2.7%: ՀՀ-ում առկա է միջին մասնագիտական կրթության ոլորտի քանակական ցուցանիշների անհամապատասխանություն կարիքին: Հետևանքը՝ թերի պրոֆեսիոնալ մակարդակ, մրցունակության սակավ հնարավորություն:

Ըստ ՄՁԱՀ տվյալների 18-22 տարեկաններից միջինում 28%-ն է ընդգրկված բարձրագույն կրթության համակարգում՝ մարզերի խիստ տարբերություններով³, որի հիմնական պատճառներից մեկը մատչելիության հարցն է: Լոռու, Արարատի, Վայոց Ձորի ու Արագածոտնի մարզերում 18-22 տարեկանների համար նյութական և ֆիզիկական անմատչելիությունը կազմել է մոտ 40%:

Կանանց մասնագիտական վերապատրաստման գործում Հայաստանյան ՀԿ-ների դերի պարզելուն ուղղված ուսումնասիրությունները ցույց տվեց մասնագիտական ուսուցման ծրագրերի խիստ սակավություն և իրականավորած ծրագրերի ոչ մեծ արդյունավետության: Որպես պատճառներ առանձնացրել ենք հետևյալները.

Նախ, ՀԿ-ները կանանց համար դասընթացի համար մասնագիտությունների ընտրությունը հաճախ կատարում են տարածքում դրանց պահանջարկը և առկա մարդկային ռեսուրսների մակարդակը անտեսելով

Երկրորդ, դասընթացին դիմող կանայք իրենք էլ տեղյակ չեն այդ մասնագիտացումների պահանջարկից

Երրորդ, որոշակի կարողություններ ձեռք բերած կանայք բավարար հմտություններ, ակտիվություն չունեն վաճառելու իրենց կարողությունները:

Չորրորդ, վկայական են ստանում բոլորը «մասնակցության համար», դրանով գործատուի մոտ կասկածի տակ դնում վկայականի արժեքավորությունը:

Փորձը ցույց է տալիս, որ դասընթացի մասնակիցների 25-30%-ն է լիարժեք յուրացնում նյութը, ուստի վկայական պետք է ստանան միայն այսքանը, ինչով կբարձրանա դասընթացների արդյունավետությունը ինչպես մասնակիցների ընտրության, մասնակիցների ուշիմության, այնպես էլ սերտիֆիկատի արժեքայնության առումներով:

Հինգերորդ, ՀԿ-ները իրենք ակտիվ ընդգրկված չեն կանանց կարողությունների հզորացմամբ նրանց գործազրկության կրճատման գործընթացներում, որովհետև ունեն մարդկային թույլ ռեսուրսներ և կողմնորոշված են դեպի դոմորը ոչ թե դեպի սեփական շահառուն: ՀԿ-ները մասնագետներ չեն կարողանում առաջարկել

տենդերային մրցույթներին, իսկ իրենց ունեցած աշխատատեղերի համար քչերն են բաց մրցույթ հայտարարում:

Մինչդեռ 2003-2006թվականներին ԱՅԴԾ գործազրկության կրճատման ուղղված իրականացման քաղաքականություններում էական տեղ է հատկացված ՀԿ-ներին հետևյալ կետերով.

1. «Հասարակական աշխատանքներին մարդկանց ներգրավելու կարգի պարզեցում: Զբաղվածության ծրագրերի արդյունավետության բարձրացում»
2. «Միջազգային և օտարերկրյա դոնոր և ոչ կառավարական կազմակերպությունների հետ հասարակական աշխատանքի մասնակցել ցանկացողների ներգրավման մեխանիզմների միասնականացում»:⁴

Շատ երկրների փորձը ցույց է տալիս, որ գիտելիքի վրա հենված էկոնոմիկան ենթադրում է տնտեսության բոլոր ցիկլերում մարդկային կապիտալի զարգացմանն ուղղված ներդրումներ, որն ապահովում է պահի աշխատաշուկայի պահանջներին համապատասխանեցված սովորելու ճկուն, գրավիչ, բարձր որակի ոչ ֆորմալ հնարավորությունների ստեղծումը: Մարդկային կապիտալի զարգացմանն ուղղված այս ներդրումները ձևավորում են նոր ժամանակների համար անհրաժեշտ պրոֆեսիոնալների բանակ: Պրոֆեսիոնալը զբաղվում է իր գործունեության ձևին համապատասխանող որոշակի ենթակուլտուրայի սիստեմատիկ ձեռքբերմամբ, ինչն իր մեջ ընդգրկում է որակավորում, պատասխանատվություն, էթիկա, վարվելակերպ, հմտություններ, անձնային գիտելիքներ: Մասնագիտական արդյունավետության մակարդակի պահպանման, դրա ավելացման այս ձգտումը անհնար է իրականացնել առանց երկրում շարունակական կրթության այնպիսի համակարգի, որը կարտացոլեր տվյալ երկրի ինչպես տնտեսական ենթակառուցվածքների, սոցիալական ապահովության գործող համակարգի, ժողովրդագրական ցուցանիշների, այնպես էլ մշակութային, ավանդական առանձնահատկությունները: Վերլուծելով աշխատանք գտնելու հարցում կրթության արժեքավորման և հնարավորության հարցը, տեսանք, որ նախ, մեզանում կրթություն ու մասնագիտություն ունենալը քիչ մարդկանց կարծիքով է պայման աշխատանք գտնելու համար,

երկրորդ, քիչ են մասնագիտական որակավորման, վերապատրաստման շուկային արագ արձագանքող կարճաժամկետ ծրագրերը

երրորդ, շատ ծրագրեր վճարի պատճառով ուղղակի մատչելի չեն կանանց չորրորդ, շատ ծրագրեր իրականանում են միայն Երևանում, որոնց մեջ շրջաններում ապրող կանայք ուղղակի տեխնիկական պատճառներով չեն կարող ընդգրկվել

հինգերորդ, շատ կանայք ուղղակի այնքան ակտիվ ու ճկուն չեն, որ կարողանան ուսուցողական ծրագրերի վերաբերյալ տեղեկատվություն գտնել, համոզվել իր աշխատանքային կյանքում դրա անհրաժեշտության հարցում:

Այս տեսակետից արժեքավոր ենք համարում ՄԱԿ-ի 1995թ. բացահայտումները, որոնք կարող են տեսական աջակցություն ցույց տալ զբաղվածության ոլորտում կանանց դժվարությունների հաղթահարման խնդիրներով զբաղվող հայաստանյան կառույցներին: Տարբեր երկրների փորձի ուսումնասիրությունը ՄԱԿ-ի փորձագետներին հնարավորություն է տվել բացահայտել, որ աղքատության ֆենինացման վրա էապես ազդում են երեք գործոններ՝ ուժեղ ընտանեկան կապերը, երկրում կանանց համար զբաղվածության առկա հնարավորությունները և սոցիալական ապահովության համակարգը: Այս երեք գործոնները գրեթե հավասարաչափ բարձր մակարդակով առկա են, օրինակ, այն երկրներում, որտեղ տղամարդկանց և կանանց աղքատությունը մոտավորապես հավասար է (Իտալիա, Շվեդիա, Նիդեռլանդներ): Այն երկրներում, որտեղ կանանց աղքատությունն ավելի բարձր է, քան տղամարդկանց շրջանում (մոտ 130 աղքատ կնոջը բաժին է ընկնում 100 աղքատ տղամարդ), օրինակ, Ավստրալիայում, ԱՄՆ-ում, այդ երեք գործոններն ավելի ցածր մակարդակով են հանդես գալիս: Այն երկրներում, որոնք կանանց զբաղվածության լավ համակարգ ունեն, բայց համեմատաբար թույլ ընտանեկան կապեր և սոցիալական ապահովության համակարգ, կանանց թիվը աղքատության ցուցանիշներում ավելի փոքր է (120-130):⁵ Այս բացահայտումների հիման վրա ուսումնասիրությունների խորացումը հանգեցրել է այն մտքի, որ ողջ հասարակության և առանձին անձի համար օգտակար է այն քաղաքականությունը, որը աղքատության կրճատումը իրականացնում է, սոցիալական և մշակութային աջակցություն ցույց տալով այն կանանց, ովքեր ձգտում են ճկուն լինել և՛ աշխատաշուկայում, և՛ ընտանեկան պարտականություններում: Այս գործընթացի հաջողությունը պայմանավորված է ինչպես առարկայական, այնպես էլ ենթակայական գործոններով: Այսինքն՝ նախ, կանանց համար կազմակերպված կրթության ձևը պետք է նրանց համար ուղի հարթի դեպի աշխատանքի շուկա, արժանի եկամուտ և արդար փոխհատուցում, երկրորդ՝ կանայք իրենք պետք է ցանկանան ու կարողանան հաջող ինտեգրվել և՛ հասարակությանը, և՛ նրա կրթական գործընթացներին: Այսպիսի գործելակերպը կօգնի կանանց արագ փոփոխվող աշխարհում զարգացնել համապատասխան աշխատանային հնարավորությունները որսալու հմտություններ: Հանրապետությունում վարվող քաղաքականության ուսումնասիրությունները ցույց տվեցին, որ այս ուղղությամբ որոշ քայլեր սկսել են

կատարել է պետական կառույցները: Գործազրկության կրճատմանն ուղղված 2003-2006 թվականներին ԱՀՌԾ իրականացման քաղաքականություններում կան առաջարկություններ, որոնք վկայում են այդ մասին: (Տե՛ս աղյուսակ 2) ⁶

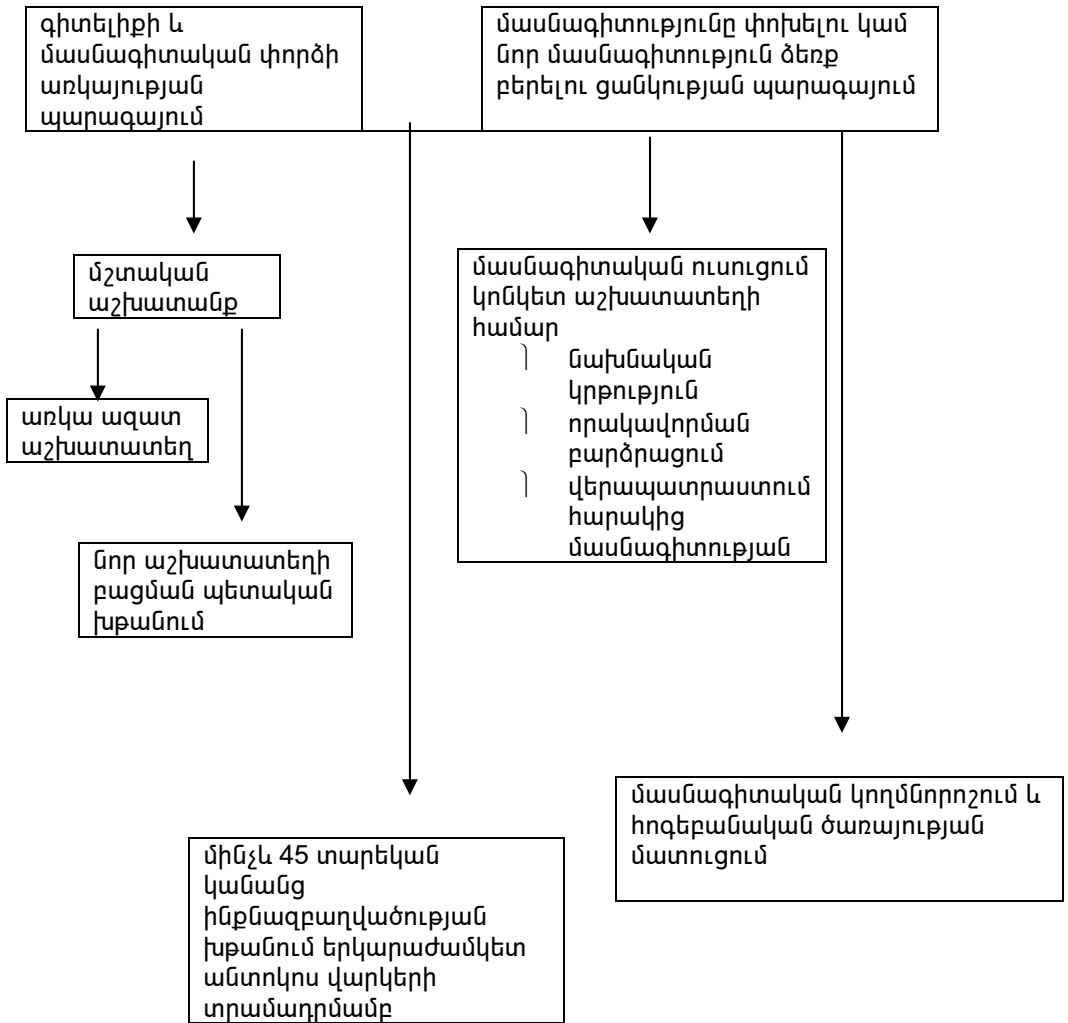
Աղյուսակ 2

Քաղաքականություն	Նպատակ	Պատասխանատու
Մասնագիտական որակավորման որոշակի գործառույթների փոխանցում գործարար միավորներին	Գործարար միջավայրի բարելավում	Մասնագիտական որակավորման իրավասու մարմիններ
Աշխատուժի շուկայի կարգավորման կատարելագործումը և աշխատուժի հաշվառման մեխանիզմների ներդրումը	Ստվերային գործունեության ծավալների կրճատում և կանխարգելում	ՀՀ կառավարությանն առընթեր հարկային պետական ծառայություն, ՀՀ սոցիալական ապահովագրության պետական ծառայություն
Գործազրկության ապահովագրման ներկա քաղաքականության արմատական փոփոխություն և անցում զբաղվածության ակտիվ քաղաքականության իրականացման	Զբաղվածության քաղաքականության արդյունավետության բարձրացում	ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական ապահովության նախարարություն
Գործազրկության ապահովագրության դադարեցում	Սոցիալական ապահովության համակարգի արդյունավետության բարձրացում	ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական ապահովության նախարարություն
Զբաղվածության ծրագրերի ֆինանսավորման մեխանիզմների զարգացում	Սոցիալական ապահովության համակարգի արդյունավետության բարձրացում	ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական ապահովության նախարարություն
Գործազուրկների վերապատրաստման մեխանիզմների զարգացում	Սոցիալական ապահովության համակարգի արդյունավետության բարձրացում	ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական ապահովության նախարարություն
Գործազրկության նպաստների փոխարինում գործազրկության օժանդակությամբ	Սոցիալական ապահովության համակարգի արդյունավետության բարձրացում	ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական ապահովության նախարարություն
Գործազուրկներին ձեռնարկատիրական գործունեությամբ զբաղվելու ֆինանսական օգնության դադարեցում և ազատված միջոցների ուղղում գործազուրկների մասնագիտական վերապատրաստման	Զբաղվածության ծրագրերի արդյունավետության բարձրացում	ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական ապահովության նախարարություն
Հասարակական աշխատանքներին մարդկանց ներգրավելու կարգի պարզեցում	Զբաղվածության ծրագրերի արդյունավետության բարձրացում	ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական ապահովության նախարարություն
Միջազգային և օտարերկրյա դոնոր և ոչ կառավարական կազմակերպությունների հետ հասարակական աշխատանքի մասնակցել ցանկացողների ներգրավման մեխանիզմների միասնականացում	Զբաղվածության ծրագրերի արդյունավետության բարձրացում	ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական ապահովության նախարարություն

Մասնագիտական վերապատրաստման ծրագրերի որակի բարձրացում	Վերապատրաստման ծրագրերի՝ ժամանակակից կրթության պահանջներին համապատասխանեցում	ՀՀ կրթության և գիտության նախարարություն
Միջին մասնագիտական ուսումնական հաստատությունների համակարգի ամրապնդման համալիր ծրագրի իրագործում	Մասնագիտական ուսուցման համակարգի՝ աշխատաշուկայի ժամանակակից պահանջներին համապատասխանեցում	ՀՀ կրթության և գիտության նախարարություն

Աղյուսակից երևում է, որ յուրաքանչյուր քաղաքականության համար գործի են դրվել կառավարության այն օղակները, որոնք ամենասերտ առնչությունն ունեն աշխատանքային փոխհարաբերությունների խնդրի կարգավորման, կոռուպցիայի հաղթահարման, գործազուրկներին աջակցման և տարբեր սեկտորներ դրանում ընդգրկելու խնդիրների լուծմանը: Սակայն նշված քաղաքականությունների ընդունումը անհրաժեշտ, բայց ոչ բավարար պայման է դրանք իրականացնելու, այն էլ արդյունավետ իրականացնելու առումով: Պահանջվում են որոշ օժանդակ քայլեր, ինչպես օրինակ.

- 1) ապահովել նշված քաղաքականությունները կյանքի կոչելու համապատասխան օրենսդրական դաշտը
- 2) ՀՀ կրթության և գիտության նախարարության կողմից բացահայտել (կամ օգտվել նմանատիպ հետազոտությունների արդյունքներից).
  1. յուրաքանչյուր մարզի մասնագիտական կարիքները, մասնագիտական ավանդույթները,
  2. առկա մարդկային ռեսուրսների մակարդակը,
  3. ժողովրդագրական զարգացումները,
  4. համայնքներում պահանջարկ ներկայացնող մասնագիտությունների ցանկը
 և միջնակարգ մասնագիտական համակարգի ցանցում շրջաններն ընդգրկել ըստ այդ բացահայտումների:
- 3) Կառավարության կողմից քննարկել և որոշում կայացնել Երևանի ուսումնական հաստատությունների մի մասը ըստ առավելագույն կարիքի տեղափոխել շրջաններ՝ դրանց համապատասխան ենթակառուցվածքների ապահովմամբ:
- 4) Աշխատանքի և սոցիալական ապահովության նախարարությանը առաջարկում ենք գործազուրկ կնոջ աշխատանքի տեղավորման քայլեր իրականացնել ըստ այս սխեմայի.

Օգտագործված գրականության ցուցակ

- ¹ <http://www.crrc.am> Հետազոտության նպատակների և խնդիրների բնութագրմամբ այն գնահատում է Երևանում տնային տնտեսությունների սոցիալ-տնտեսական իրավիճակը: Ռեսպոնդենտների քանակը՝ 1500: Դաշտային աշխատանքները տեղի են ունեցել 20.05.2004 - 18.06.2004; Ընտրանքը կատարված է ըստ հոսանքի սպառողների ցուցակի մարտի 2004-ի տվյալների: Տեղեկատվության հավաքումը անհատական հարցազրույցն է: Իրականացնող կազմակերպությունը՝ Ֆինանսաաղբյուրը Նյու Յորքի Կառնեգի կոռպորացիան: Տվյալների հասանելիությունը ազատ է:
- ² «Հայաստանի Հանրապետության սոցիալական վճակը 2002թվականին» վիճակագրական ժողովածուի տվյալների հիման վրա, Երևան 2003, էջ 26-65:
- ³ (ՀՍՍ 05, Սարդկային աղքատությունը ՀՀ մարզերում, տեղեկատվական-վերլուծական պարբերական, հունիս 2004, էջ 13):
- ⁴ Աղքատության հաղթահարման ռազմավարական ծրագիր, Երևան 2003, էջ 179-190
- ⁵ Տես՝ UN report 1995:
- ⁶ Աղքատության հաղթահարման ռազմավարական ծրագիր, Երևան 2003, էջ 179-190: